

Kjell Magnusson
Uppsala, Švedska

Primljeno: 15. 10. 1989.

KULTURNI IDENTITET I JEZIK: MLADI JUGOSLAVIJE U ŠVEDSKOJ*

SAŽETAK

Autor prikazuje neke rezultate projekta: »Između dviju kultura — Stavovi i ponašanje mladih Jugoslavena u Švedskoj«, kojemu je cilj pokazati koliko se mladi Jugoslaveni u Švedskoj osjećaju kao Jugoslaveni, kakvi su razmjeri njihova identiteta, i koji faktori utječu na jugoslavenski kulturni identitet u Švedskoj. Istraživanje je obuhvatilo 730 učenika u Malmöu (od 4. razreda osnovne škole do kraja gimnazije), te 165 učenika od 19. do 20. godina života iz ostale Švedske. Uzorak nije bio statistički reprezentativan (dijelom jer je istraživanje bilo zamišljeno kao totalno, i dijelom zbog nižeg odaziva poštanskog upitnika — 20%). Ipak, autor prezentira veći broj nalaza o jezičnoj situaciji, koju povezuje s razinom kulturnog identiteta. Iz opće slike proizlazi da se ispitanici identificiraju kao Jugoslaveni, da zadržavaju materinski jezik u komunikaciji s roditeljima, a služe se švedskim u komunikaciji s vršnjacima. Većina ima slabo znanje standardnog materinskog jezika. Samo manji dio redovito čita novine i knjige pisane na tom jeziku. Jezično ponašanje pokazalo je stanovitu vezu sa zemljom rođenja učenika, njegovoj dobi u vrijeme migracije, aktivnosti u jugoslavenskim institucijama, pohađanjem nastave na materinskom jeziku i veze s Jugoslavenima.

Na kraju, autor pokušava testirati dobivene rezultate modelom LISREL, vrstom kombinirane path i faktorske analize što su je razvili K. G. Jöreskog i D. Sörbom na Sveučilištu u Uppsali. Taj model pokazao je samo da postoji značajna veza između kulturne identifikacije mladih Jugoslavena i jezičnog ponašanja njihovih roditelja. Autor smatra da to ne mora značiti da nastava materinskog jezika (i rad klubova) nije važna, već da u sadašnjem obliku ne pruža mnogo u usporedbi s time što mladi dobivaju u roditeljskom domu.

Uvod

Na prvi pogled problem kulturnog identiteta mladih Jugoslavena u Švedskoj ne odnosi se direktno na opću temu ovog skupa — »Jugoslavija na prijelazu stoljeća. Glavne tendencije društvenih promjena i mogućnosti razvoja jugoslavenskog društva«. S druge strane, boravak velikog broja Jugoslavena u Zapadnoj Evropi i njihov eventualni povratak u uskoj je vezi s društveno-ekonomskim i političkim procesima koji se zbivaju u Jugoslaviji. U službenim dokumentima, Jugoslaveni u inozemstvu tretiraju se kao sastavni dio jugoslavenskog stanovništva, a u zadnje vrijeme smatra se da bi oni mogli odigrati značajnu ulogu u novim ekonomskim zbivanjima u domovini. Gledano s te

* Referat održan na sociološkom skupu.

perspektive, problemi vezani za mogućnosti očuvanja jugoslavenske kulture u Švedskoj i vezanost tzv. druge generacije ekonomskih emigranata za Jugoslaviju, mogu imati važno mjesto u razmatranju spomenute teme ovog skupa.¹

Projekt »Između dviju kultura«

U ovom ću članku prikazati neke rezultate iz istraživačkog projekta pod nazivom »Između dviju kultura. Stavovi i ponašnja mladih Jugoslavena u Švedskoj«. Osnovni ciljevi projekta bili su: prvo, ustanoviti koliko se mladi Jugoslaveni u Švedskoj osjećaju kao Jugoslaveni; drugo, kakav je njihov jugoslavenski identitet i koje su njegove dimenzije, i treće, koji sve faktori utječu na očuvanje jugoslavenskoga kulturnog identiteta u Švedskoj. Istraživanjem je obuhvaćeno 730 učenika iz Malmöa u uzrastu od četvrtog razreda osnovne škole do završnih razreda gimnazije, kao i 165 učenika u starosnoj grupi od 19 do 20 godina, koji su živjeli u različitim mjestima u Švedskoj.² Istraživanje u Malmöu provedeno je tako što su učenici u svim školama gdje je bilo Jugoslavena, a takvih u gradu ima šezdesetak, popunili opširan anketni upitnik, ili u razredu ili grupno u nekoj drugoj prostoriji. Grupa djece koja je ušla u uzorak iz cijele Švedske, dobila je upitnik poštom.

Rezultati istraživanja nisu statistički reprezentativni jer je, prvo anketa koncipirana kao totalno istraživanje, i drugo, bilo je problema s procjenom očekivanih odgovora. U poštanskoj anketi odgovorilo je samo nešto više od 20% ispitanika, što je uobičajeno u anketnim istraživanjima stranaca u Švedskoj. Što se tiče uzorka iz Malmöa, situacija je bila bolja, no procjena očekivanih odgovora bila je u visokoj korelaciji s uzrastom: odgovorilo je 85% učenika u razredima IV—VI (10—12 godina), 66% u razredima od VII do IX (13—15 godina) i 50% učenika u gimnaziji.

Pitanja u upitniku, između ostalog, ticala su se problema vezanih za jezičnu situaciju, zatim na odnose ispitanika prema Švedskoj i prema Jugoslaviji, i na njihove stavove prema društvu, obitelji i religiji, kao i prema teškoćama ili eventualnim osobnim problemima, stabilnosti psihološkog identiteta, samopoštovanju (self-esteem) i sl. Dalje, ispitivao se, s jedne strane, institucionalni okvir života mladih Jugoslavena (na primjer, pohađaju li i koliko nastavu materinjeg jezika, jesu li članovi jugoslavenskih udruženja ili klubova, posjećuju li crkvu ili džamiju, prate li jugoslavenske programe na radiju i televiziji, čitaju li knjige i novine), a s druge strane, promatran je njihov dodir s jugoslavenskom kulturom u neformalnim vezama svakodnevnog života (koliko se druže s Jugoslavenima, rođacima i prijateljima, odnosno, kakve kontakte imaju sa Švedanima). Osim toga, bila su postavljena i uobičajena pitanja o njihovom društvenom statusu u širem smislu.

Ovdje neću ulaziti u teorijska razmatranja o projektu — o tome sam opširno pisao na drugom mjestu. Spomenut ću samo to da je osnovno pola-

¹ U Švedskoj živi oko 30 000 jugoslavenskih građana. Ako računamo i one koji su primili švedsko državljanstvo i njihovu djecu, kao i djecu iz mješovitih brakova, može se reći da u Švedskoj danas ima oko 55 000 osoba koji su na jedan ili drugi način porijeklom iz Jugoslavije. Jugoslaveni su u Švedskoj koncentrirani u njenim južnim, zapadnim i srednjim dijelovima. Najveće koncentracije postoje u okruzima Malmöa, Göteborga i Stockholma, gdje živi oko 60% svih jugoslavenskih građana. Najveći »jugoslavenski grad« u Švedskoj jest Göteborg, sa oko 6 000 doseljenika jugoslavenskog porijekla, a u Malmöu i okolini živi ih oko 10 000. Ne postoje pouzdani podaci o etničkoj, odnosno nacionalnoj pripadnosti tih ljudi jer se takvi podaci ne skupljaju u službenoj švedskoj statistici. Pretpostavlja se da najveću grupu čine Srbi (40%), a zatim Hrvati (20%). To znači da je nacionalna struktura Jugoslavena u Švedskoj drugačija nego u SR Njemačkoj i nekim drugim zapadnoevropskim zemljama.

² Definicija pojma Jugoslaven u slučaju Malmöa prilično je široka: Jugoslavenom se smatrao svaki učenik koji je imao barem jednog roditelja porijeklom iz Jugoslavije. Kada je riječ o uzorku iz cijele zemlje, međutim, iz praktičnih razloga, pod Jugoslavenom smo podrazumijevali svakog učenika koji je imao jugoslavensko državljanstvo.

zište projekta bio teorijski pristup koji se oslanja na sociologiju spoznaje onako kako je koncipira Berger i Luckmann, te da sam s tog stanovišta raspravljao o kulturnom identitetu migranata, gledanog s perspektive različitih socijalno-psiholoških i socioloških teorija. Osnovno polazište takva pristupa jest da su neki demografski i institucionalni faktori važni za očuvanje kulturnog identiteta u tom smislu što čine osnovu i okvir za socijalnu interakciju, preko koje se održavaju kulturni obrasci, i preko koje se novi članovi socijaliziraju u jugoslavenskoj kulturi u Švedskoj. Iz takva polazišta kulturni je identitet u objektivnom smislu mnogodimenzionalna struktura koja se sastoji od različitih elemenata, i koji se može smatrati kao individualni izraz kulturnih obrazaca jedne društvene grupe. Ovdje ću se, međutim, baviti kulturnim ili etničkim identitetom u užem i subjektivnom smislu: sviješću o pripadnosti jednoj etničkoj grupi, kao i značaju što ga ova pripadnost ima u vrijednosnoj strukturi.

Opći aspekti

U tablici 1 prikazani su neki od jednostavnijih indikatora kulturnoga, odnosno nacionalnog identiteta. Jasno se vidi da su ispitanici ponosni na svoje jugoslavensko porijeklo; da smatraju važnim sačuvati materinji jezik i kulturni identitet, da se većinom identificiraju kao Jugoslaveni i da se najčešće osjećaju kao Jugoslaveni.³

Iz tablice 2 vide se neke od osnovnih karakteristika ispitivane grupe. Vidi se, najprije, da postoji jaka korelacija između uzrasta i zemlje rođenja: većina starijih učenika, odnosno omladine, rođena je u Jugoslaviji, dok je u grupi onih iz osnovne škole, naročito od IV do VI razreda, velika većina rođena u Švedskoj. Zapravo, mnogi od onih koji su rođeni u Jugoslaviji, došli su rano u Švedsku, tako da su i oni odrasli u švedskoj sredini.

Kada je riječ o povezanosti s etničkim institucijama, vidi se da njih više od polovine pohađaju ili da su već prije pohađali nastavu materinjeg jezika. Isto tako vidi se da je manji dio učenika obuhvaćen radom jugoslavenskih udruženja: njih oko 20-30% mogu se smatrati aktivnim članovima takvih organizacija.⁴

Jezik i društveni kontekst

Prijedimo sada na jezičnu situaciju. Trebalo bi odmah naglasiti kako nisam promatrao jezično ponašanje direktno, dakle preko lingvističkih istraživanja, već se moji podaci odnose na subjektivne zaključke o jezičnoj situaciji samih ispitanika, koji su se mogli shvatiti po njihovim odgovorima. Skrenuo bih pažnju na to da se na Univerzitetu u Lundu vrši longitudinalno istraživanje koje proučava upravo karakter srpsko-hrvatskog jezika mladih Jugoslavena u Švedskoj.

³ Trebalo bi dodati da su tablice pojednostavljene kako bi bile preglednije. Po pravilu, sadrže više od tri alternative za svaki odgovor. U ispitivanju stavova, na primjer, upotrijebljena je ljestvica od pet alternativa.

⁴ Trebalo bi ovdje dodati da su etničke institucije stranaca u Švedskoj, za razliku od situacije u mnogim drugim zemljama, pod izvjesnom kontrolom švedske države. S jedne strane, ove organizacije imaju državne dotacije veće nego što su u drugim zemljama, pa to vjerojatno ima za posljedicu da je broj jugoslavenskih udruženja kao i stupanj njihove organiziranosti u Švedskoj najveći u Evropi (prema broju potencijalnih članova), a s druge strane, one su zbog toga ekonomski veoma zavisne od države. Postoji, također, razvijen sistem nastave materinjeg jezika, ali u okviru švedskog školskog sistema i prema švedskom nastavnom planu. U Švedskoj, naime, postoji tradicionalni otpor prema privatnim školama, a to znači da se ne prihvaćaju posebne škole ni za strance. Zbog tih faktora, a i zbog poreznog sistema, u Švedskoj je teže stvarati sasvim samostalne etničke organizacije, kakve postoje u Americi, na primjer. Sve je ovo posljedica jake demokratsko-egalitarne i centralističke struje u švedskoj politici i u društvenom životu uopće. U novoj situaciji, s većim brojem migranata, takva klima ima svoje posebne učinke koji se ne mogu lako predvidjeti.

Tablica 3 odnosi se na jezično ponašanje: koji jezik djeca upotrebljavaju u kontaktu s roditeljima, bratom ili sestrom, ili s prijateljima. Iz tablice se vidi da velika većina djece govori svojim materinjem jezikom s ocem ili majkom, ali da švedski jezik dominira u druženju s vršnjacima, bilo u obitelji, bilo izvan nje. Takvi rezultati nisu novina: situacija je slična i kod drugih doseljeničkih grupa i u drugim zemljama.

Važno je znati koliko djeca imaju dodir sa standardnim jezikom — preko novina, knjiga ili radio/televizije. Iz tablice 4 vidimo da između 20—30% djece barem jedanput na tjedan čita neki jugoslavenski list, a njih znatno manje, ispod 10%, čita (isto tako na tjedan) i neku knjigu na materinjem jeziku. Između 10 i 20% učenika svakog tjedna sluša jugoslavenski radio, a 20—40% redovito gleda jugoslavenske programe na švedskoj televiziji. Ono što je možda najinteresantnije jest dramatična razlika između upotrebe švedskoga i materinjeg jezika: ovi mladi ljudi zaista čitaju novine i knjige, ali samo — na švedskom jeziku. Dok između 60 i 90% ispitanika čita švedske novine barem jedanput na tjedan, jugoslavenske novine čita redovito, kao što smo vidjeli, svega 20—30% ispitanika. Ili, dok njih 30% čita knjige na švedskom jeziku, između 60 i 80% ispitanika nikad ne otvore knjigu pisanu na jednom od jugoslavenskih jezika.

Ovakva se situacija, naravno, odražava i u odgovorima o jezičnoj kompetenciji. Velika većina ispitanika smatra da vrlo dobro zna švedski jezik i, uglavnom, misli da Šveđani po njihovu govoru ne bi lako mogli otkriti da su stranci. Na pitanje o tome koji je jezik lakši, više od polovine odgovara da je to švedski. To znači da je za većinu ispitanika švedski postao dominantan jezik, a kao dvojezična može se smatrati samo trećina ispitanika.

S obzirom na opću situaciju u kojoj žive, prirodno je da znatan dio ove djece ima teškoća u razumijevanju tekstova na srpsko-hrvatskom i na drugim jugoslavenskim jezicima. Više od polovine učenika izjavljuje da im je često ili ponekad teško razumijevati tekst na materinjem jeziku; samo njih 10 i 20% tvrde da nemaju nikakvih teškoća u razumijevanju takvih tekstova.

Kakva je onda veza između jezičnog ponašanja i drugih faktora?

Dosad je bilo riječi o tablicama koje se odnose na cijelu grupu ispitanika, tj. i na one koji imaju oba roditelja Jugoslavena i na one koji imaju samo jednog roditelja jugoslavenskog porijekla.

U nekim jugoslavenskim dokumentima ili stručnim radovima u kojima se razmatraju problemi ekonomskih emigracija, Jugoslavenima se smatraju i djeca koja su rođena u mješovitim brakovima u inostranstvu. Interesantno je što se često kao najvažniji faktor za održavanje identiteta i jezika navodi upravo to jesu li djeca rasla u obitelji gdje su i majka i otac Jugoslaveni. U brakovima u kojima je jedan od partnera Šveđanin (tablica 5), djeca po pravilu ne znaju jezik svoga jugoslavenskog roditelja. Otac Šveđanin ili majka Šveđanka vrlo rijetko govore srpsko-hrvatski ili neki drugi od jugoslavenskih jezika. Prema školskoj statistici, međutim, situacija je sasvim drukčija kod nekih drugih jezičnih grupa. U brakovima gdje jedan od roditelja govori engleski, njemački ili francuski jezik, djeca su često dvojezična. Uzrok tome jest vjerovatno socijalno porijeklo (švedskih) roditelja, i činjenica što se u ovom drugom slučaju radi o jezicima koji, kao svjetski jezici, imaju viši status, a korist je od znanja tih jezika očiglednija. Razlog što je upotreba materinjeg jezika češća u trećoj kategoriji, tj. u brakovima sklopljenim između Jugoslavena i ostalih, trebalo bi tražiti u tome što se ovdje kriju slučajevi gdje je jedan od roditelja, recimo, Turčin ili Talijan iz Jugoslavije, a drugi Turčin iz Turske odnosno Talijan iz Italije.

Pogledamo li tablice 6 do 9, vidjet ćemo da se jezično ponašanje i izloženost standardnom jeziku nalaze u odnosu čvrste uzajamne vezanosti sa zemljom rođenja, odnosno s uzrastom u vrijeme migracije, pohađanjem nastave materinjeg jezika, aktivnostima u jugoslavenskim udruženjima i vezama s jugoslavenskim prijateljima.

Tablica 6 odnosi se na utjecaj što ga na jezično ponašanje ima nastava materinjeg jezika i aktivnost u jugoslavenskom udruženju. Ukratko, može se potvrditi vidljiv učinak ovih institucija: oni učenici koji pohađaju nastavu materinjeg jezika ili koji su vezani za udruženje, češće upotrebljavaju materinji jezik u svakodnevnom životu, a imaju i češći dodir sa standardnim jezikom čitanjem jugoslavenskih novina. Što se tiče čitanja knjiga na materinjem jeziku nema, međutim, nekih velikih razlika između onih koji su uključeni u nastavu materinjeg jezika i onih koji nisu, ili između aktivnih i neaktivnih članova u jugoslavenskim klubovima.

Slična je situacija i u pogledu stavova prema jeziku i institucionalnoj vezanosti što se vidi iz tablice 7. Najprije vidimo da praktično ne postoji razlika u pogledu znanja švedskog jezika između onih ispitanika koji pohađaju nastavu materinjeg jezika, odnosno onih koji su uključeni u rad klubova, i drugih ispitanika koji ne pohađaju nastavu materinjeg jezika i nisu članovi Jugoslavenskih klubova. To je interesantno naglasiti i zato što je važan činilac švedskih vlasti za uvođenje nastave na materinjim jezicima doseljenika bio argumenat da oni bez nastave materinjeg jezika neće dobro naučiti švedski.

Kada je, međutim, riječ o opažanjima ispitanika o tome kojim jezikom lakše govore, postoje razlike. U grupi onih koji ne pohađaju nastavu materinjeg jezika 60% smatra da je švedski lakši, a od onih koji pohađaju nastavu materinjeg jezika njih 45% ima isti stav. Interesantno je da ipak gotovo polovina polaznika nastave na materinjem jeziku misli kako je švedski jezik lakši. Najveće iznenađenje možda je u tome što, praktično, između obje grupe ispitanika nema razlike u pogledu razumijevanja standardnog jezika: oko 50% ispitanika u obje kategorije smatra da je često ili vrlo često teško razumjeti jugoslavenske tekstove. Manje od 20% učenika izjavljuje da ih potpuno razumije.

Kada je u pitanju jezična identifikacija, postoji jasna razlika između ovih dviju kategorija učenika. Oko 40% učenika materinjeg jezika naspram 20% onih koji ne pohađaju takvu nastavu kažu da radije govore materinjim jezikom nego švedskim. S druge strane može se reći da jedna trećina polaznika nastave na materinjem jeziku — ima posve švedski jezički identitet.

Ove razlike nisu velike ni kada je u pitanju zemlja u kojoj su ispitanici rođeni. Ali, ako upotrijebimo klasifikaciju njemačkog istraživača Schradera i njegovih kolega, razlike postaju uočljive. U obiteljima u kojima su oba roditelja Jugoslaveni, postoji jasna razlika između onih učenika koji su došli u Švedsku u prvoj godini života, ili koji su tamo rođeni, i onih koji su došli u predškolskoj ili školskoj dobi. Tablica 8 pokazuje da dok 90% migranata školskog uzrasta, rođenih u Jugoslaviji, govori s roditeljima materinjim jezikom, istu situaciju zatičemo u slučaju 70% onih koji su u Švedsku došli kao mali ili koji su rođeni u Švedskoj. Razlike su, inače, najveće kada je u pitanju razumijevanje standardnog jezika, i čitanje knjiga i novina.

Od velike je važnosti, također, i karakter socijalne interakcije. Tako, ako svu djecu svrstamo u tri grupe: onu koja se pretežno druže s Jugoslavenima, onu koja se pretežno druže sa Šveđanima i onu koja se podjednako druže i s jednim i s drugima — vidimo iz tablice 9 da oko 60% onih učenika koji su uglavnom orijentirani prema švedskoj sredini, uvijek ili često govore ma-

terinjim jezikom s majkom, ali da je isti slučaj i sa 90% onih čiji su prijatelji većinom Jugoslaveni.

Naročito je velika razlika između tih kategorija kada je u pitanju komunikacija s vršnjacima. Dok više od 50% jugoslavenski orijentiranih učenika pretežno govori materinim jezikom s bratom i sestrom, isto to radi samo oko 20% one djece koja se najviše druže sa Šveđanima. Slična je situacija i u pogledu jezične identifikacije: druženje s Jugoslavenima znači i veću upotrebu materinjeg jezika i preferiranje materinjeg jezika.

Kakva je veza između jezičnog ponašanja i kulturnog identiteta? Nekoliko primjera ove povezanosti vidi se u tablicama od 10 do 15. Tu su prikazane tri kategorije ispitanika: one koji se najčešće identificiraju kao Jugoslaveni, zatim one koji se osjećaju i kao Šveđani i kao Jugoslaveni i one koji se pretežno identificiraju kao Šveđani. Iz tablice 10 vidi se da u ovom smislu postoji jaka korelacija između jezičnog ponašanja i kulturnog identiteta. Ispitanici koji se identificiraju kao Jugoslaveni, mnogo češće govore materinim jezikom od onih koji se osjećaju kao Šveđani; razlika je značajna pogotovu onda kada je riječ o komunikaciji s bratom ili sestrom. Možda ovo zvuči banalno, ali u teorijskoj literaturi o etničkom identitetu, jezična i kulturna identifikacija ne tretiraju se kao da jedna podrazumijeva drugu. Ovdje naročito mislim na diskusije oko pojma simboličkog identiteta (*Symbolic Identity*).

Ako, međutim, pogledamo vezu koja postoji između izloženosti standardnom jeziku i kulturnog identiteta, situacija je drukčija. Točno je da oni koji se identificiraju kao Jugoslaveni češće čitaju novine i knjige na materinjem jeziku nego drugi, ali veliki dio — njih oko 40% — ipak nemaju direktan dodir s jugoslavenskom kulturom u ovom smislu.

Tablice 12 i 13 pokazuju vezu koja postoji između jezičnog ponašanja i jezične identifikacije. Ono što naročito razlikuje tipove jezične identifikacije jest, s jedne strane, upotreba jezika u komunikaciji s bratom i sestrom, i povremeno čitanje jugoslavenskih novina, s druge strane.

Na kraju, iz tablice 14 vidimo da postoji značajnija veza između stavova ispitanika prema jeziku i njihove kulturne identifikacije. No, vidi se i to da se oni koji sebe smatraju Jugoslavenima, ne identificiraju posve u jezičnom smislu kao Jugoslaveni, dapače znatan dio njih smatra da im je lakše govoriti švedski, i ima teškoća pri čitanju tekstova na materinjem jeziku.

Ovo bi moglo ilustrirati Fishmanovu tezu da je dvojezičnost u imigrantskoj situaciji često prolazna pojava, između ostalog, i zbog postojanja latentnog konflikta između narodnoga i standardnog jezika u takvoj situaciji. Standardni jezik favoriziraju nastavnici u cilju očuvanja nacionalnog identiteta, ali na račun jezika i dijalekata koji se govori kod kuće dok, istovremeno, ne postoji institucionalni okvir za očuvanje standardnog jezika.

Problem Jugoslavena u Švedskoj, međutim, najčešće se svodi na to da je govorni jezik mladih nestabilan. Različiti dijalektalni elementi, i fonološki i morfološki, neočekivano se miješaju, i istraživači na Univerzitetu u Lundu (Durović i Stankovski) govore o nedostatku sugovornika (>lack of monitoring<>) za razvijanje jezične norme jedne ili druge vrste.

Opća slika koja proizlazi iz ovih tablica jest, dakle, takva da pokazuje kako se ispitanici većinom identificiraju kao Jugoslaveni. Oni zadržavaju materinji jezik u komunikaciji s roditeljima, a švedski u komunikaciji s vršnjacima. Većina ovih mladih Jugoslavena ima slabe veze sa standardnim jezikom i tzv. visokom kulturom. Samo mali dio njih redovito čita novine ili knjige na materinjem jeziku. Vidjeli smo također da jezično ponašanje ima veze sa slijedećim faktorima: zemljom rođenja, uzrastom u vrijeme migracije, aktiv-

nosti u jugoslavenskim institucijama, pohađanjem nastave materinjeg jezika i vezama s Jugoslavenima.

Pitanje je sada kakav je međusobni značaj ovih faktora. Da bismo o tome nešto saznali, predstaviti ću jedan teorijski model koji je testiran statističkom metodom pod imenom LISREL.

Jezik i kulturni identitet: model LISREL

LISREL je skraćenica za analizu linearnih strukturalnih odnosa analizom najveće vjerojatnoće i najmanjeg kvadrata (Analysis of Linear Structural Relationships by Maximum Likelihood and Least Square Analysis). Ova metoda, koju su razvili profesor Karl Göran Jöreskog i docent Dag Sörbom na Uppsalskom univerzitetu, omogućuje da se istovremeno analiziraju i multidimenzionalne strukture i kauzalne veze. Jednostavno rečeno, to je kombinacija *path* i faktorske analize, a metoda se oslanja na Jöreskogove radove s područja konfirmativne faktorske analize. Postupak se svodi na to da se postavi teorijski model stanovitih struktura ili kauzalnih veza, a potom se ispituje da li varijacije u empirijskom materijalu korespondiraju s hipotetičkim modelom.

Osnovna ideja prilaza jest u tome što se teorijske konstrukcije kao što su identitet, društveni status, ili samopoštovanje, mogu »uhvatiti« indirektno, putem empirijski provjerljivih indikatora. Drugim riječima, modelom LISREL proučavaju se veze između teorijskih konstrukcija ili latentnih varijabli analizom korelacija između indikatora ili manifestnih varijabli. Svaka LISREL analiza sastoji se iz dva dijela: jednog »modela za mjerenje« kojim se mjere relacije između manifestnih varijabli, analizirajući matrice kovarijance i strukturalnog modela, kojim se ispituju veze između latentnih varijabli.

Kao primjer, pokazat ću model kojim se pokušavaju uspostaviti veze između socijalne interakcije, institucionalne aktivnosti i kulturnog identiteta. Pod kulturnim identitetom u ovom se slučaju podrazumijeva subjektivni kulturni identitet, odnosno, subjektivni odnos prema vlastitoj kulturi ili nacionalnoj pripadnosti. Pretpostavka je da se kulturni identitet u ovom smislu sastoji, s jedne strane, od jezične identifikacije, a s druge strane od kulturne identifikacije. Pretpostavlja se, isto tako, da je kulturna identifikacija zavisna od jezične identifikacije, a da očuvanje kulturnog identiteta zavisi i od neformalne socijalne interakcije i od aktivnosti u formalnim etničkim institucijama.

Kao indikatori za jezični identitet upotrebljene su dvije varijable: jezična dominacija (kojim se jezikom najčešće govori) i jezična identifikacija (kojim se jezikom najradije govori).

Indikator kulturne identifikacije predstavljaju četiri varijable: intenzivnost jugoslavensko/švedske identifikacije, ponos jugoslavenskim porijeklom, odnos prema značaju očuvanja jezika i odnos prema očuvanju jugoslavenske kulture u Švedskoj. Nezavisne varijable jesu slijedeći pojedinačni indikatori: pohađanje nastave materinjeg jezika, stupanj aktivnosti u jugoslavenskim klubovima, interakcija s jugoslavenskim prijateljima i jezik komunikacije s roditeljima.

Polazeći, dakle, od uobičajenih kriterija, čini se da ovaj hipotetički model prilično dobro odgovara varijacijama u empirijskom materijalu. Uočena su dva distinktna faktora među kojima je postojala korelacija i koji se mogu tretirati kao dimenzije subjektivnoga kulturnog identiteta. Dalje, rezultati pokazuju da nastava materinjeg jezika i angažiranost u jugoslavenskim klubovima jesu značajni za očuvanje jezičnog identiteta, no da socijalna inter-

akcija s prijateljima i jezični praksis u obitelji imaju još veći značaj. Dalje, nema direktnih posljedica institucionaliziranih varijabli na kulturni identitet. Jedina značajna veza jest ona koja postoji između kulturne identifikacije i jezičnog ponašanja roditelja. To bi, naravno, značilo da je atmosfera u obitelji i neformalna interakcija važniji činilac u očuvanju jezika i identiteta od formalnih institucija.

Želio bih, međutim, naglasiti da to ne znači kako je nastava materinjeg jezika beznačajna, ili da bi je trebalo ukinuti. Ono što rezultati ovog istraživanja pokazuju jest da nastava materinjeg jezika i rad jugoslavenskih klubova u Švedskoj, onako kako su te institucije danas organizirane, i mjesto koje imaju u životu mladih — ne pružaju mnogo ako se usporede s onim što mladi već dobivaju u roditeljskom domu.

Rekao sam na početku da ovo istraživanje nije statistički reprezentativno, i rezultati se moraju primiti sa stanovitom rezervom. S druge strane, dobar dio onih učenika koji nisu sudjelovali u anketi, vjerovatno se identificiraju kao Šveđani. A istraživanje je najvećim dijelom izvršeno u sredini gdje postoje, u švedskom kontekstu, dobri, a možda i najbolji uvjeti za očuvanje jezika i kulturnog identiteta.

To znači da je utjecaj švedske kulture, zbog demografskih i institucionalnih faktora, veoma jak i da je, prema tome, vrlo teško sačuvati jugoslavensku kulturu u Švedskoj. Pogotovu ako, kao što je slučaj s ovom grupom ispitanika, postoji izrazita tendencija prema vertikalnoj socijalnoj mobilnosti.

Tablica 1 *Kulturni identitet*

	Razred 7-9 Malmö	Gimnazija Malmö	Omladina Švedska
Ponosni zbog jugoslavenskog porijekla			
Ponosni	60,9	72,2	73,9
Ponosni/ne ponosni	20,9	18,8	17,6
Ne ponosni	12,6	7,0	7,8
Bez odgovora	5,7	2,0	1,2
Važnost čuvanja jugoslavenskih jezika			
Važno	80,4	87,1	87,3
Neodlučno	12,2	8,9	10,3
Nevažno	3,5	3,0	1,2
Bez odgovora	3,5	1,0	1,2
Jugoslaveni trebaju čuvati identitet			
Slaže se	43,5	76,2	79,4
Neodlučan	18,3	28,7	18,2
Ne slaže se	4,4	5,0	6,7
Bez odgovora	33,9	7,9	4,2
Vrsta etničke identifikacije			
Jugoslavenska	60,9	74,3	72,1
Jugoslavenska/Švedska	7,4	3,0	4,8
Švedska	23,9	15,8	18,8
Bez odgovora	7,9	7,0	4,0
Intenzitet etničke identifikacije			
Uglavnom švedska	32,1	19,8	24,9
Obje jednako	24,8	19,8	21,8
Uglavnom jugoslavenska	40,4	58,4	50,9
Bez odgovora	2,6	2,0	1,9
N	230	101	165

Tablica 2

Opće karakteristike

	Razredi 4-6 Malmö	Razredi 7-9 Malmö	Gimnazija Malmö	Omladina Švedska
Zemlja porijekla				
Jugoslavija	14,8	37,0	71,3	98,8
Švedska	81,5	58,7	25,7	1,2
Drugo	3,8	3,5	3,0	
Dob u vrijeme migracije				
Dijete/rođeno u Švedskoj	92,4	72,3	38,1	1,2
Predškolska dob	6,9	23,2	43,3	40,9
Školska dob	0,8	4,5	18,6	57,9
Obrazovanje na materinskom jeziku				
Bez obrazovanja	27,7	40,4	46,0	47,0
Obrazovanje	72,3	59,6	54,0	53,0
Prisutnost u jugoslavenskom klubu				
Svaki tjedan	25,3	15,7	19,8	16,9
Svaki mjesec	11,6	13,9	16,8	18,2
Rijetko/nikada	45,6	53,5	50,5	58,8
Bez odgovora	17,8	17,0	12,9	6,1
N	399	230	101	165,

Tablica 3

Upotreba jezika

	Razredi 4-6 Malmö	Razredi 7-9 Malmö	Gimnazija Malmö	Omladina Švedska
S majkom				
Više jugoslavenski	66,8	66,4	80,8	81,7
Podjednako oba	13,6	9,1	8,1	7,9
Više švedski	19,6	24,5	11,1	10,4
S ocem				
Više jugoslavenski	66,6	67,3	82,7	87,0
Podjednako oba	13,7	8,5	7,1	5,2
Više švedski	17,7	24,1	10,2	7,8
S bratom/sestrom				
Više jugoslavenski	29,9	33,2	26,7	29,3
Podjednako oba	17,4	20,3	36,0	25,9
Više švedski	52,6	46,5	37,2	44,9
S prijateljima				
Više jugoslavenski	21,4	29,6	36,4	34,4
Podjednako oba	14,8	15,5	31,3	20,8
Više švedski	63,8	54,9	32,3	44,8
N	399	230	101	165

Tablica 4

Izloženost standardnom jeziku

	Razredi 4—6 Malmö	Razredi 7—9 Malmö	Gimnazija Malmö	Omladina Švedska
<i>Čitanje jugoslavenskih novina</i>				
Tjedno	20,1	17,8	30,7	27,9
Mjesečno	14,0	11,3	10,9	16,4
Rijetko/nikada	54,4	66,1	55,4	55,8
Bez odgovora	11,5	4,8	3,0	
<i>Čitanje švedskih novina</i>				
Tjedno	60,7	87,0	89,7	91,5
Mjesečno	8,3	5,7	4,0	4,8
Rijetko/nikada	27,3	5,6	5,0	4,8
Bez odgovora	3,8	1,7	1,0	
<i>Čitanje jugoslavenskih knjiga</i>				
Tjedno	9,3	3,9	5,0	0,6
Mjesečno	23,3	11,7	18,8	19,4
Rijetko/nikada	61,7	79,1	75,2	80,0
<i>Čitanje švedskih knjiga</i>				
Tjedno	32,6	32,2	12,9	20,0
Mjesečno	37,8	35,7	56,4	52,1
Rijetko/nikada	27,3	28,2	30,7	27,2
Bez odgovora	2,3	3,9		0,6
<i>Gledanje jugoslavenskih TV programa</i>				
Svaki put	19,5	18,7	35,6	37,0
Svaki drugi put	47,4	32,2	25,7	29,7
Rijetko/nikada	27,1	46,6	37,6	33,3
Bez odgovora	6,0	2,6	1,0	
<i>Jugoslavenski radio</i>				
Tjedno	10,9	10,8	21,8	15,7
Ponekad	34,8	41,3	48,5	35,8
Rijetko/nikada	48,1	41,7	28,7	48,5
Bez odgovora	6,3	6,1	1,0	
N	399	230	101	165

Tablica 5

Upotreba jezika

	jugoslavenski/ jugoslavenski	jugoslavenski/ švedski	jugoslavenski/ drugi
<i>S majkom</i>			
Više jugoslavenski	80,8	15,6	53,1
Oba jednako	27,3	4,0	6,9
Više švedski	10,2	84,4	37,5
N	411	32	32
<i>S bratom/sestrom</i>			
Više jugoslavenski	32,1	4,0	37,9

(Nastavak)

Oba jednako	27,3	4,0	6,9
Više švedski	40,6	92,0	55,2
N	374	25	29

Tablica 6

Jezik i sudjelovanje u institucijama

	Sudjelovanje u nastavi na materinskom jeziku		Članstvo u jugoslavenskom klubu	
	Ne	Da	Ne	Da
Upotreba jezika				
S majkom				
Više jugoslavenski	78,3	83,6	75,8	90,5
Oba podjednako	9,0	8,5	11,9	4,4
Više švedski	12,7	8,5	12,3	5,1
S bratom/sestrom				
Više jugoslavenski	25,4	40,9	29,1	36,2
Oba podjednako	23,9	30,2	24,8	31,5
Više švedski	50,7	28,9	46,2	32,3
Izloženost standardnom jeziku				
Čitanje jugoslavenskih novina				
Tjedno	22,2	32,8	17,2	47,5
Mjesečno	14,7	13,8	12,6	16,9
Rijetko/nikada	63,1	53,4	70,1	36,0
Čitanje jugoslavenskih knjiga				
Tjedno	2,2	5,1	3,8	2,9
Mjesečno	12,5	25,0	12,3	28,3
Rijetko/nikada	85,3	69,9	83,8	68,8
N	423			

Tablica 7

Stavovi prema jeziku i sudjelovanje u institucijama

	Sudjelovanje u nastavi na materinskom jeziku		Članstvo u jugoslavenskom klubu	
	Ne	Da	Ne	Da
Dominacija jezika				
Švedski	63,9	45,1	62,3	42,3
Bez razlike	31,3	39,9	31,5	42,3
Jugoslavenski	4,8	15,0	6,2	15,3
Znanje švedskog				
Loše	0,4	2,2	1,9	0,7
Ni ovako ni onako	4,0	6,7	5,3	6,6
Dobro	95,6	91,0	92,8	92,7

(Nastavak)

Znanje jugoslavenskog teksta

Teško	52,7	48,6	57,3	37,0
Skoro sve	28,8	35,4	30,6	33,3
Sve	18,6	16,0	11,9	29,7
Jezični identitet				
Švedski	55,8	33,1	55,1	26,1
Švedski/jugoslavenski	21,0	27,2	20,7	27,6
Jugoslavenski	23,2	39,6	24,2	46,3
N	423			

Tablica 8

Upotreba jezika i dob u vrijeme migracije

	Dijete ili ro- đeno u Švedskoj	Predškolska dob	Školska dob
S majkom			
Više jugoslavenski	69,9	83,1	91,5
Oba jednako	11,8	8,8	3,4
Više švedski	18,4	8,1	3,4
S bratom/sestrom			
Više jugoslavenski	28,7	29,2	38,4
Oba jednako	25,6	32,1	24,2
Više švedski	45,7	38,7	37,4
N	423		

Tablica 9

Upotreba jezika i društvena interakcija

	Jugoslaveni	Jugoslaveni i Švedani	Švedani
S majkom			
Više jugoslavenski	91,5	87,9	63,5
Oba jednako	6,2	6,4	14,6
Više švedski	2,3	5,7	21,9
S bratom/sestrom			
Više jugoslavenski	53,0	25,6	18,3
Oba jednako	22,2	36,8	21,7
Više švedski	24,8	37,6	60,0
N	423		

Tablica 10

Upotreba jezika i etnički identitet

	Švedski	Švedski/Jugoslavenski	Jugoslavenski
S majkom			
Više jugoslavenski	56,8	81,1	90,5
Oba podjednako	14,8	11,6	5,0
Više švedski	28,4	7,4	4,5
S bratom/sestrom			
Više jugoslavenski	12,2	23,3	44,3
Oba podjednako	12,2	32,6	30,8
Više švedski	75,6	44,2	24,9
N	423		

Tablica 11

Izloženost standardnom jeziku i etnički identitet

	Švedski	Švedski/jugoslavenski	Jugoslavenski
Čitanje jugoslavenskih novina			
Tjedno	10,0	17,7	39,3
Mjesečno	1,1	13,5	20,1
Rijetko/Nikada	88,9	68,8	40,6
Čitanje jugoslavenskih knjiga			
Tjedno	4,5	1,1	4,5
Mjesečno	4,5	16,8	24,3
Nikada/Rijetko	91,0	82,1	71,2
N	423		

Tablica 12

Upotreba jezika i jezični identitet

	Švedski	Švedski/jugoslavenski	Jugoslavenski
S majkom			
Više jugoslavenski	66,7	89,9	93,8
Oba podjednako	13,9	6,7	3,1
Više švedski	19,4	3,4	3,1
S bratom/sestrom			
Više jugoslavenski	17,5	22,9	62,4
Oba podjednako	15,8	45,8	28,4
Više švedski	66,7	31,3	9,2
N	423		

Tablica 13

Izloženost standardnom jeziku i jezični identitet

	Švedski	Švedski/jugoslavenski	Jugoslavenski
Čitanje jugoslavenskih novina			
Tjedno	14,8	25,0	45,1

(Nastavak)

Mjesečno	7,1	20,7	19,7
Rijetko/Nikada	78,0	54,3	35,2
Čitanje jugoslavenskih knjiga			
Tjedno	2,2	4,3	4,8
Mjesečno	8,4	12,9	34,9
Nikada/Rijetko	89,4	82,8	60,3
N	423		

Tablica 14

Stavovi prema jeziku i etnički identitet

	Svedski	Švedski/jugoslavenski	Jugoslavenski
Dominantnost jezika			
Švedski	84,4	65,2	38,6
Bez razlike	10,0	33,7	45,7
Jugoslavenski	5,6	1,1	15,7
Znanje švedskog			
Loše	1,1	2,1	1,3
Ni dobro ni loše	5,5	3,1	7,1
Dobro	93,4	94,8	91,5
Razumijevanje jugoslavenskog teksta			
Teško	75,3	57,3	37,9
Skoro sve	19,1	33,3	35,7
Sve	5,6	9,4	26,3
Jezični identitet			
Švedski	83,3	55,9	25,3
Švedski/Jugoslavenski	10,0	25,8	26,7
Jugoslavenski	6,7	18,3	47,9
N	423		

Tablica 15

Procjena (Maksimalna vjerojatnost)

	Jezični identitet	Kulturni identitet
Y1: Dominacija jezika	850	
Y2: Jezična identifikacija	940	
Y3: Etnička identifikacija		850
Y4: Ponosni jugoslavenskog porijekla		665
Y5: Važnost čuvanja jezika		564
Y6: Važnost čuvanja kulture		706

CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE: YOUNG YUGOSLAVS IN SWEDEN

SUMMARY

The author presents some results of the project: »Between Two Cultures: Attitudes and Behaviour of Young Yugoslavs in Sweden«, which aims to show how much young Yugoslavs in Sweden feel themselves to be Yugoslavs, what are the dimensions of their identity and which factors influence the Yugoslav cultural identity in Sweden. 730 pupils from Malmö (from the 4th grade to the end of secondary school) were queried, along with 165 (in the age group of 10 to 20 years) from the rest of Sweden. The sample was not representative (partly because it was conceived as a total sample, and partly because of a lower return of mailed questionnaires — 20%). However, the author presents a large number of results pertaining to the language situation, which he relates to the level of cultural identity. The general picture shows that respondents identified as Yugoslavs, that they preserved their mother tongue in communication with their parents, and used Swedish in communication with their peers. Most had a poor knowledge of their mother tongue in standard form. Only a small number regularly read newspapers and books in that language. Linguistic behaviour showed a certain connection with the land of birth of the respondents, their age at the time of migration, activities in Yugoslav institutions, attendance of classes in the mother tongue and contacts with Yugoslavs. At the end of the paper, the author attempts to test the received results with the model LISREL, a form of path and factor analysis developed by K. G. Jöreskog and D. Sörbom at the University of Uppsala. This model showed a relationship only between the cultural identification of young Yugoslavs and the linguistic behaviour of their parents. The author feels that this does not have to mean that education in the mother tongue (as well as the work of clubs) is not important, but rather that in its present form it does not offer much in comparison with that which the young receive in the parental home.